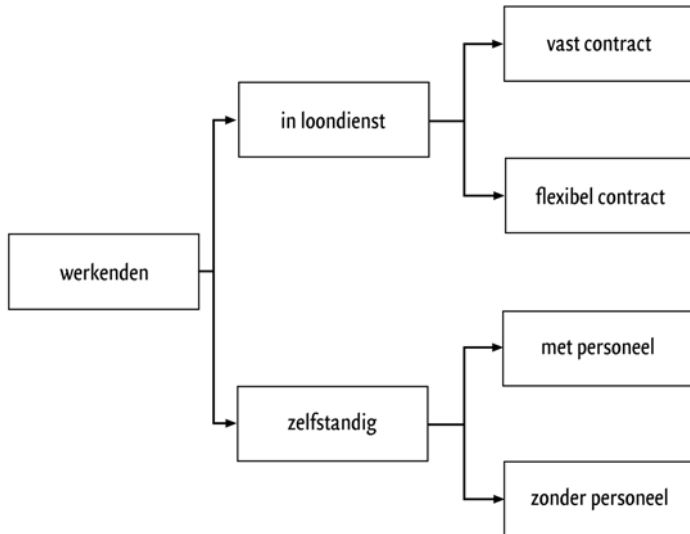

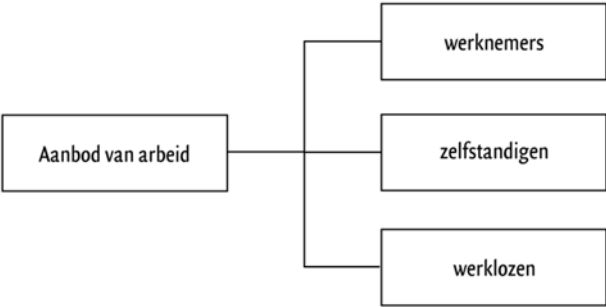
Hoofdstuk 1 Een verkenning van de arbeidsmarkt

- 1.1
- Ze zijn intelligent en overal en flexibel inzetbaar.
 - Jongeren zijn goedkoop.
- 1.2 Scholieren krijgen lagere lonen en worden alleen opgeroepen als er veel werk is. Volwassenen met een vast contract moeten ook betaald worden als het niet zo druk is.
- 1.3 a.

- b. De hypotheekverstrekkers schatten dat het risico van wanbetaling lager is als iemand een vast contract heeft. De kans dat iemand met een tijdelijk contract na afloop van zijn contract te weinig inkomen heeft om de rente en aflossing te betalen, weerhoudt hen van het verstrekken van een hypothecaire lening.
- c. Als een onderneming zijn productie moet verlagen is een deel van het personeel overbodig. Personeel met een vast contract kan moeilijk worden ontslagen. Het is in dat geval makkelijker het personeelbestand te verkleinen door tijdelijke contracten niet te verlengen.

1.4

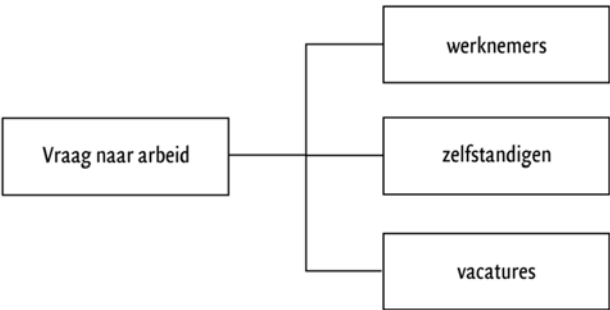

1.5

- 1.6 a. I. vraag naar arbeid.
II.aanbod van arbeid.
b.

Aanbod van arbeid	werklozen	werknemers + zelfstandigen (werkzame beroepsbevolking)	
Vraag naar arbeid		werknemers + zelfstandigen (werkgelegenheid)	vacatures

- c. Ja. Als het aanbod van arbeid harder groeit dan de werkgelegenheid, zal de werkloosheid toenemen.

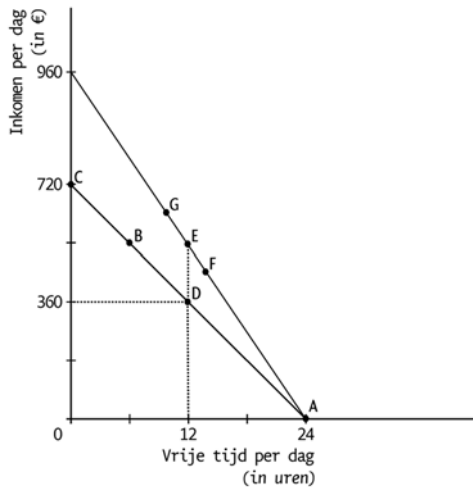

- 1.7 **Stijgen.** Op een krappe arbeidsmarkt is de vraag groot in verhouding tot het aanbod. Bedrijven zullen moeite hebben om aan personeel te komen en zullen hogere lonen moeten bieden om in de vacatures te kunnen voorzien.

- 1.8 a. Bouw ruim; techniek krap; onderwijs ruim.
b. Ouderen die met pensioen gaan niet vervangen, daardoor neemt het personeelsbestand af.
c. In de krimpregio's trekken jongeren weg en blijven ouderen achter. Hierdoor kan er een tekort ontstaan voor personeel in de ouderenzorg.
- 1.9 a. Ruimer. De werkloosheid neemt toe en het aantal vacatures neemt af.
b. Als de bestedingen afnemen kunnen veel bedrijven minder producten afzetten. Ze verminderen de productie en ontslaan personeel. Ze zullen in zo'n situatie geen nieuw personeel aantrekken.
c. $(615.000 - 267.000) / 267.000 \times 100\% = 130,3\%$.
d. Beroepsbevolking in 2008 = $(267.000 / 4) \times 100 = 6.675.000$.
Beroepsbevolking in 2013 = $(615.000 / 7,5) \times 100 = 8.200.000$.
Aantal werkenden in 2008 = $6.675.000 - 267.000 = 6.408.000$.
Aantal werkenden in 2013 = $8.200.000 - 615.000 = 7.585.000$. De toename = 1.177.000.

Hoofdstuk 2 Het aanbod van arbeid

- 2.1
- Dan moet je 24 uur per dag werken en dat houdt je niet lang vol.
 - $24 - 6 = 18$ uur.
 - $\text{€ } 720 / 24 = \text{€ } 30$.
 - $\text{€ } 720 / 24 = \text{€ } 30$. Als je één uur werken inruilt voor een uur vrije tijd neemt, loop je € 30 loon mis.
 - Door een hoger uurloon stijgen de opofferingskosten van vrije tijd en kies je voor minder vrije tijd en meer werken.
 - Als je meer inkomen per uur ontvangt, kun je minder uren werken om hetzelfde inkomen te behouden.
 -

- Geerts punt (bijvoorbeeld F) ligt op de nieuwe lijn rechtsonder E maar niet lager dan een inkomen van € 360. Marks punt (bijvoorbeeld G) ligt op de nieuwe lijn linksboven E.
- 2.2 De sfeer op het werk met collega's, de sociale contacten, de mogelijkheden voor ontplooiing, enzovoort.
- 2.3
- Estland. Het loon is laag, maar er worden veel uren gewerkt.
 - Laag. Het uurloon ligt laag, dus er wordt een laag bedrag opgeofferd.
 - In Nederland bestaat een sterke voorkeur voor vrije tijd.
 - Inkomen 2000 = $1987 \times \$ 5,34 = \$ 10.610,58$.
Inkomen 2012 = $1889 \times \$ 9,65 = \$ 18.228,85$.
Het nominale inkomen is gestegen met $(18.228,85 - 10.610,58) / 10.610,58 \times 100\% = 71,8\%$. NIC is dan 171,8.
Het prijsindexcijfer in 2012 is $100 \times 1,0212 = 126,8$.

$RIC = (NIC/PIC) \times 100 = (171,8/126,8) \times 100 = 135,5$. De koopkracht is met 35,5% gestegen.

OF:

Stel het prijsindexcijfer in het basisjaar (2000) op 100. Dan is het prijsindexcijfer in 2012 $100 \times 1,0212 = 126,8$.

De index van het nominale uurloon in 2000 = 100. In 2012 is dit $(9,65/5,34) \times 100 = 180,7$. Het aantal gewerkte uren is echter gedaald, van 1987 naar 1889. Stellen we de index van dit aantal gewerkte uren in 2000 op 100 dan daalt deze index naar $(1889/1987) \times 100 = 95,07$. NIC wordt dan $(180,7 \times 95,07)/100 = 171,8$.

$RIC = (NIC/PIC) \times 100 = (171,8/126,8) \times 100 = 135,5$. De koopkracht is met 35,5% gestegen.

- 2.4 a. Deeltijdfactor = $140/200 = 0,7$ (70%).
 b. P/a-ratio = $200/140 = 1,4$.
- 2.5 a. P/a-ratio = $7.847.000/6.735.000 = 1,17$.
 b. Deeltijdfactor = $(2.656.000/3.768.000) = 0,70$ (70,49%).
 c. Er gaat meer dan één persoon met een deeltijdbaai in een arbeidsjaar (volledige baan).
 d. 1. De werkgelegenheid in personen stijgt: er zijn meer personen nodig om dezelfde productie te halen.
 2. De werkgelegenheid in arbeidsjaren blijft gelijk. De extra deeltijdwerkers vormen omgerekend naar arbeidsjaren weer evenveel volle banen, omdat de productie gelijk blijft.
 e. P/a-ratio = $(4.500.000 + 5.000.000)/(4.500.000 + 5.000.000 \times 0,563) = 1,3$.
 f. Dalen. Als er meer personen in voltijd werken, betekent dit dat er gemiddeld minder mensen in een arbeidsjaar gaan.
 g. Een deeltijdbaai kan een vast contract zijn, terwijl een flexibel contract per definitie tijdelijk is.
 Een flexibel contract kan een fulltimebaai zijn, terwijl een deeltijdbaai per definitie parttime is.

2.6

2.7 Beroepsbevolking: 2. Ahmed en 5. Lisanne.

Niet-beroepsbevolking: 1. Yannick, 3. Marisa en 4. Simon.

2.8 a. $\text{Netto participatiegraad} = (11 - 1) / 15 \times 100\% = 66,7\%$.

$\text{Bruto participatiegraad} = 11 / 15 \times 100\% = 73,3\%$.

b. De potentiële beroepsbevolking (de noemer) blijft gelijk.

De werkzame beroepsbevolking (de teller) stijgt, dus de netto participatiegraad neemt toe.

De beroepsbevolking (de teller), werkenden en werklozen, blijft gelijk dus de bruto participatiegraad ook.

c. De potentiële beroepsbevolking (de noemer) blijft gelijk.

De werkzame beroepsbevolking (de teller) stijgt, dus de netto participatiegraad neemt toe.

De beroepsbevolking (de teller) neemt toe omdat goedgekeurde arbeidsongeschikten tot de beroepsbevolking horen. De bruto participatiegraad neemt dus toe.

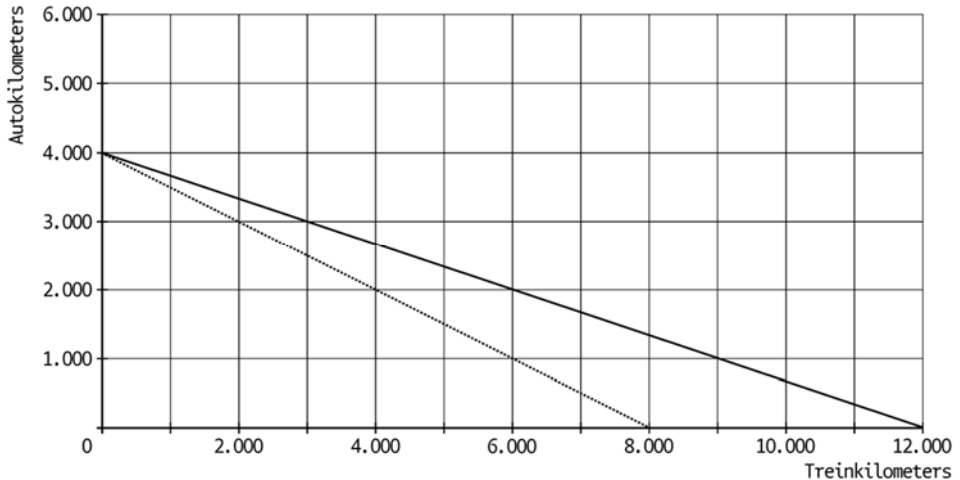
- 2.9 a. $\{(8 \text{ miljoen} + 0,4 \text{ miljoen})/12 \text{ miljoen}\} \times 100\% = 70\%$.
 b. Toe. De beroepsbevolking groeit omdat de instroom ($100.000 + 20.000$) groter is dan de uitstroom ($80.000 + 30.000$), terwijl de potentiële beroepsbevolking 12 miljoen blijft.
 c. $(8 \text{ miljoen}/12 \text{ miljoen}) \times 100\% = 66,7\%$.
 d. Toe. De instroom in de werkgelegenheid ($100.000 + 500.000$) is groter dan de uitstroom ($80.000 + 450.000$), terwijl de potentiële beroepsbevolking niet toeneemt.
 Berekening $(8,07/12) \times 100\% = 67,3\%$.
 e. $\{400.000/(8.000.000 + 400.000)\} \times 100\% = 4,8\%$.
 f. Voorraadgrootheden = G, H. Stroomgrootheden = A t/m F.
 g. Pijlen A en B.
- 2.10 a. Een hoge werkloosheid gaat gepaard met een lage werkgelegenheid. Dus de werkzame beroepsbevolking is laag. Hierdoor is de netto participatiegraad ook laag.
 b. Nee. Om de bruto participatiegraad te berekenen heb je aantallen nodig en hier zijn alleen percentages gegeven.
 c. Het werk is in Nederland over relatief veel personen verdeeld. Er zijn daardoor veel mensen aan het werk (hoge participatie), maar ze werken gemiddeld weinig uren (veel deeltijd).
- 2.11 a. Een groot deel van de jongeren studeert en hoort daarmee niet tot de beroepsbevolking.
 b. Ouderen die vervroegd uittreden verlaten de arbeidsmarkt. Ouderen raken relatief vaker arbeidsongeschikt en arbeidsongeschikten horen niet tot de beroepsbevolking.
- 2.12 a. Dirk heeft gelijk: de hoogopgeleiden verdienen meer per uur dan laagopgeleiden en dus zijn hun opofferingskosten van vrije tijd hoger. Ilona maakt een denkfout. Werklozen horen ook bij de beroepsbevolking. Ze worden meegeteld bij het bepalen van de participatiegraad.
 b. De werkgever loopt een kleiner risico als hij gebruik maakt van zzp'ers. Als er tijdelijk minder werk is verstrekt hij geen opdrachten aan de zzp'ers en hoeft hij hen niet te betalen. Aan werknemers moet hij wel een loon betalen, zolang ze in dienst zijn.
- 2.13 a. De Oost-Europeanen hebben hogere reiskosten. Ook zijn er culturele afstanden te overbruggen.
 De Oost-Europeanen kampen met een taalbarrières, die ze enigszins moeten zien te overwinnen. Voor vacatures waarvoor taal belangrijk is komen ze vrijwel niet in aanmerking.
 b. Immigranten doen vaak werk dat Nederlanders niet willen doen.

- 2.14 Het geven van extra belastingkorting aan ouderen die blijven doorwerken. Deze groep heeft daardoor een hoger netto inkomen en wordt geprikkeld om te blijven werken.
- 2.15 a. Tijdens een economische crisis nemen de bestedingen en de inkomens af. Belastinginkomsten die afhangen van de bestedingen (btw) en inkomen (inkomensheffing) nemen ook af.
Als de werkloosheid toeneemt, stijgen de uitgaven voor sociale zekerheid. Het aantal uitkeringen dat gerelateerd is aan werkloosheid (WW, bijstand) neemt toe.
- b. De overheid ontvangt meer inkomstenbelasting van ouderen die langer doorwerken.
De bijdrage van de overheid aan de AOW-uitkeringen kan afnemen omdat het aantal AOW-gerechtigden afneemt.
- 2.16 $A = 3058$ te berekenen via de i/a -ratio; $B = 76,9$; $C = 6151$; $D = 2605$.
- 2.17 a. Uitstroom. Uitkeringsgerechtigden verlaten sneller de uitkering.
b. Om de uitgaven zo laag mogelijk te houden zal de werkgever zich inspannen ziekte en arbeidsongeschiktheid tegen te gaan door verbetering aan te brengen in de arbeidsomstandigheden. Ook zal hij een zieke werknemer beter begeleiden om terug te keren en voor arbeidsongeschikte werknemers een passende baan zoeken.
- c.

	verschil met de voorafgaande meting				
	1980	1990	2000	2010	2012
inactieven	1028	933	38	254	175
aow'ers	309	318	236	413	203

- De decennia 1990-2000 en 2000-2010 (ook van 2010-2012).
- d. Er zijn minder AOW'ers. Minder inactieven betekent dat i daalt, dus een kleinere teller. Er zijn meer mensen aan het werk. Meer actieven betekent dat a stijgt, dus een grotere noemer.
- e. Bij de berekening is uitgegaan van het idee dat de ouderen die langer doorwerken hun baan houden of als ze werkloos zijn een baan vinden. Verder is verondersteld dat ouderen niet de jongeren verdringen van de arbeidsmarkt. Als ouderen geen baan houden/vinden óf als ze anderen verdringen, neemt het aantal sociale uitkeringen niet of niet zo sterk af.
- f. $\text{Ziekteverzuimpercentage in 2012} = 331 / (6403 + 331) \times 100\% = 4,9\%$.

2.18 a. De getrokken lijn van (0,4000) naar (12.000,0).

- b. Maximaal 3.000 km per auto: $3.000 \times 0,3 = € 900$ dus ook 3.000 km per trein: $3.000 \times 0,1 = € 300$. Totaal 6.000 km en € 1.200.

Grafische oplossing: Lijn trekken tussen (6.000, 0) en (0, 6.000) geeft het snijpunt met de budgetlijn van (3.000, 3.000); dit geeft aan dat hij maximaal 3.000 autokilometers kan maken.

- c. De nieuwe budgetlijn is de gestippelde lijn. Het maximale aantal treinkilometers wordt nu $1.200/0,15 = 8.000$ kilometer.

- d. Hij gaat meer met de trein reizen. Als Langnek 3.000 km met de auto blijft rijden, haalt hij de 6.000 km niet. Als hij 2.000 km met de auto rijdt, kan hij 4.000 km met de trein reizen. Dat is precies voldoende om de vereiste 6.000 km te maken.

Grafische oplossing: Lijn trekken tussen (6.000, 0) en (0, 6.000) geeft het snijpunt met de nieuwe budgetlijn van (4.000, 2.000); dit geeft aan dat hij maximaal 2.000 autokilometers kan maken. Hij gaat meer met de trein reizen.

2.19 a. Door de prijsverhoging van benzine wordt autorijden duurder. Als het openbaar vervoer niet duurder wordt, zal de vraag naar openbaar vervoer toenemen.

- b. Door de prijsverhoging van benzine zijn de Wijdlanders een groter deel van hun inkomen hieraan kwijt. Er blijft minder geld over voor andere zaken. Dus de vraag naar mobiele telefoons zal afnemen.

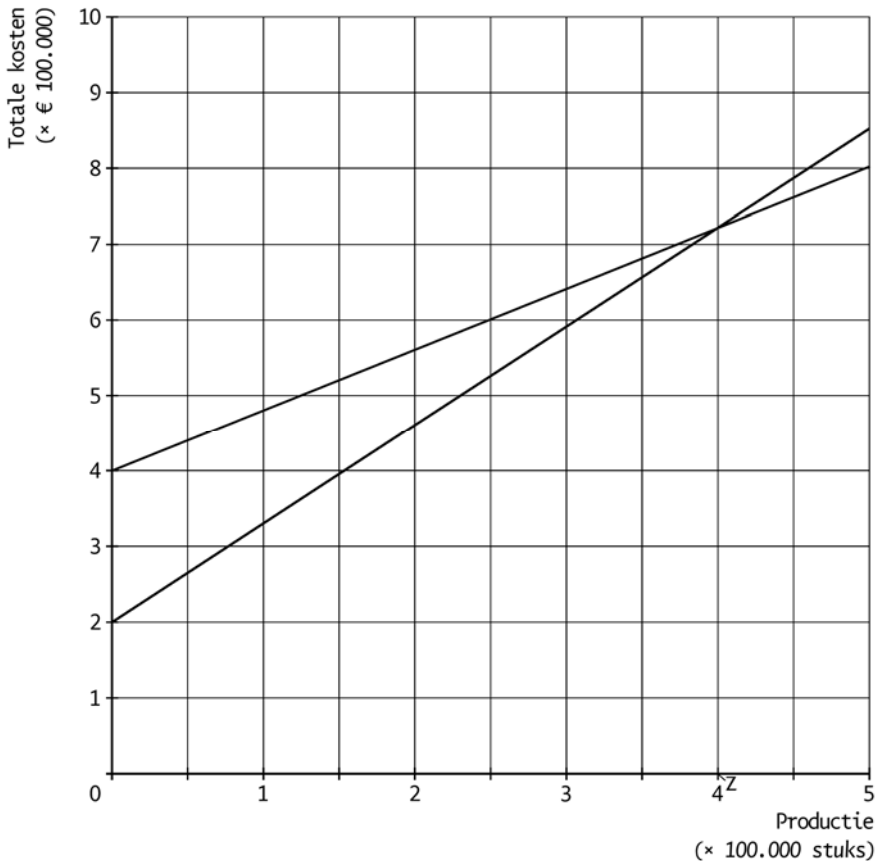
Hoofdstuk 3 Werkgelegenheid

- 3.1 a. Een werknemer produceert gemiddeld 100 kasten. De loonkosten per kast zijn $60.000/100 = € 600$.
- b. De arbeidskosten per kast (€ 600) zijn hoger dan de toegevoegde waarde per kast (€ 500).
- c. Door werknemers meer uren per jaar te laten werken.
Door arbeiders te vervangen door machines.
Door een betere organisatie van het productieproces, waardoor efficiënter kan worden gewerkt.
- d. De arbeidsproductiviteit per werknemer moet minstens stijgen tot de loonkosten, dus stijgen van € 50.000 naar € 60.000. Dit is een stijging van $(10.000/50.000) \times 100\% = 20\%$.
- e. De loonkosten moeten minstens dalen tot de arbeidsproductiviteit, dus van € 60.000 tot € 50.000. Dit is een daling van $(€ 10.000 / € 60.000) \times 100\% = 16,7\%$.
- f. Arbeidsproductiviteit vergroten betekent ontslag voor een aantal personeelsleden.
Loonkostenverlaging betekent een daling van het nettoloon en daarmee de koopkracht.
- g. Armar BV maakt verlies, dus moet hij de kosten verlagen. Hij kiest voor het verlagen van de lonen, omdat het aanschaffen van machines om de arbeidsproductiviteit te vergroten geld kost.
- 3.2 a. Indexcijfer werkgelegenheid in arbeidsjaren = $95,4/106,8 \times 100 = 89,3$. Een afname van 10,7%.
- b. Index werkgelegenheid = $(101/105) \times 100 = 96,2$ een afname van 3,8%.
- 3.3 Indexcijfer loonkosten per product = $\frac{\text{indexcijfer loonkosten per werknemer}}{\text{indexcijfer arbeidsproductiviteit}} \times 100$
 $(102,3/95,5) \times 100 = 107,1$. De loonkosten per product zijn gestegen met 7,1%.
- 3.4 a. Bedrijf Ada heeft hogere constante kosten en een lagere arbeidstijd per voetbal. Dit wijst op meer inzet van geavanceerde machines waardoor hoger opgeleid of meer ervaren personeel nodig is. Die kosten meer per uur.
- b/c. Zie tabel.

	Ada	Niki
constante kosten per jaar	€ 400.000	€ 200.000
grondstofkosten per voetbal	€ 0,60	€ 0,60
arbeidstijd per voetbal (in minuten)	0,4	2
loonkosten per uur	€ 30	€ 21
arbeidsproductiviteit (voetballen per uur)	$60/0,4 = 150$	$60/2 = 30$
loonkosten per voetbal	$30/150 = € 0,20$	$21/30 = € 0,70$

- d. Werkgelegenheid = productie/arbeidsproductiviteit.
 $Ada = 300.000/150 = 2.000$ uur. $Niki = 300.000/30 = 10.000$ uur.
- e. Niki is het meest arbeidsintensief want de arbeidstijd per voetbal is hoger en de arbeidsproductiviteit is lager.
- f. Totale kosten: $Ada = 400.000 + (0,60 + 0,20) \times 500.000 = € 800.000$.
 Totale kosten Niki = $200.000 + (0,60 + 0,70) \times 500.000 = € 850.000$.
- g. Zie grafiek op volgende bladzijde.
 Totale kosten Ada = $400.000 + 0,8q$.
 Totale kosten Niki = $200.000 + 1,3q$.
- h. Zie grafiek op volgende bladzijde.
 Snijpunt bij $0,8q + 400.000 = 1,3q + 200.000 \rightarrow 0,5q = 200.000 \rightarrow q = 400.000$ stuks.
 De totale kosten zijn dan $400.000 + 0,8 \times 400.000 = € 720.000$. Of: $200.000 + 1,3 \times 400.000 = € 720.000$.
- 3.5 a. Als arbeid duurder wordt ten opzichte van kapitaal dan wordt arbeid/~~kapitaal~~ vervangen door ~~arbeid~~/kapitaal. Deze vervanging gebeurt op het moment dat produceren met kapitaal goedkoper/~~duurder~~ wordt dan met arbeid. Het productieproces wordt dan kapitaalintensiever/~~kapitaalextensiever~~ en dus ~~arbeidsintensiever~~/arbeidsextensiever. We noemen dit een ~~breedte-investering~~/diepte-investering.
- b. Arbeidsintensiever. De arbeidskosten worden lager ten opzichte van kapitaal. Arbeid zal kapitaal verdringen waardoor het productieproces arbeidsintensiever wordt.
- 3.6 a. Diepte-investering, want de verhouding kapitaal/arbeid is gestegen.
- b. Breedte-investering. Eerst zijn er 6 bussen met 9 chauffeurs en dat wordt 8 bussen met 12 chauffeurs. De verhouding kapitaal/arbeid is in beide gevallen 2 autobussen op 3 chauffeurs. Ook de arbeidsproductiviteit blijft gelijk: 10.000 reizigers en 450.000 rkm.
- 3.7 a. Hoe hoger de loonkosten hoe lager de winst. Dit komt doordat een stijging van de loonkosten niet volledig kan worden doorberekend in de prijzen, maar voor een deel ten koste zal gaan van de winst van de ondernemer.
- b. De winst is nul bij het snijpunt van de winstlijn met de x-as. Je kunt aflezen dat de loonkosten maximaal € 75 per uur mogen zijn.
- c. Bij een loon lager dan € 50 per uur. Bij een winst van € 2,5 miljoen moet je midden tussen 2 en 3 miljoen (horizontaal) aflezen: je ziet dan € 50 loonkosten per uur. Als de loonkosten per uur lager zijn dan € 50 per uur is de winst groter dan € 2,5 miljoen en zal de werkgelegenheid in Nederland blijven.
- d. Indexcijfer loonkosten per product = $106/102,5 \times 100 = 103,4$. De loonkosten per product stijgen met 3,4%.

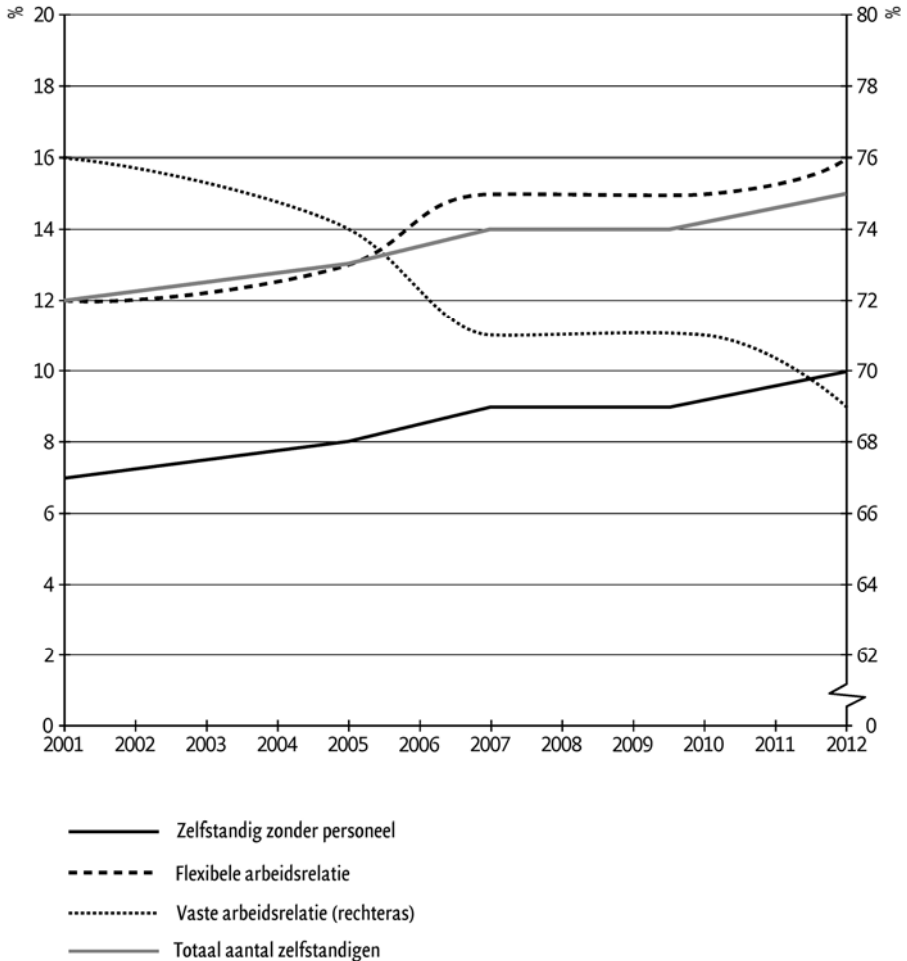
Grafiek bij opdrachten 3.4g en 3.4h.

- 3.8 a. Minder.
b. Meer.
- 3.9 a. Van midden 2007 tot midden 2010. De groei van het bbp ligt dan onder de trend.
b. In 2008 en 2009. De groei van het bbp is negatief.
- 3.10 a. Handel, overige zakelijke dienstverlening, gezondheids- en welzijnszorg.
b. Bij uitzendbureaus e.d. Uitzendkrachten worden als eerste ontslagen als de conjunctuur terugloopt.
c. In 2008 wordt nog niet bezuinigd. In sectoren die door de overheid worden gefinancierd, zoals het onderwijs en de zorg, neemt de werkgelegenheid nog toe.

- 3.11 a. $(103 \times 101,4)/100 = 104,44 \rightarrow$ stijging productiewaarde 4,44%.
b. $A = \text{Index volume apt} = 103,4/102,3 \times 100 = 101,075 \rightarrow$ Stijging 1,08%.
 $B = \text{Index werkgelegenheid} = 101,8/99,7 \times 100 = 102,106 \rightarrow 2,11\%$.
 $C = \text{Index volume toegevoegde waarde} = (101,2 \times 100,3)/100 = 101,504 \rightarrow 1,50\%$.
c. Het werk in de landbouw leent zich voor mechanisatie en automatisering. Het werk in de zorg leent zich daar moeilijker voor, het blijft vooral mensenwerk.
- 3.12 a. Gedaald van $15 + 27 = 42\%$ naar $4 + 15 = 19\%$. Een daling van $(19 - 42)/42 \times 100\% = 54,8\%$.
b. • Landbouw en industrie zijn sterk geautomatiseerd, waardoor de arbeidsproductiviteit sterk gestegen is en er minder personeel nodig is.
• de bestedingen en dus de productie in landbouw en industrie groeien minder hard dan in de dienstverlening.
c. • Door de vergrijzing. Ouderen hebben relatief meer behoefte aan zorg.
• De zorg is arbeidsintensief. De arbeidsproductiviteit stijgt minder dan in andere sectoren.
- 3.13 a. Het aantal banen voor hoger opgeleiden groeide van 28% naar 35%. Het aantal banen voor middelbaar of lager opgeleiden daalde.
b. De personele inkomensverdeling wordt schever. De tekorten aan werknemers met een hoge opleiding leidt tot hogere beloningen. De overschotten aan mensen met een lage opleiding houdt de lonen van laagopgeleiden laag. Het verschil in beloning neemt toe.

- 3.14 a. Aantal werkenden = 100%.
 $100\% - 69\% \text{ (vast contract)} - 16\% \text{ (flexibel)} - 10\% \text{ (zzp)} = 5\%$.
 b. Zie grafiek.
 c. 1,25 miljoen flexwerkers = 16% van het aantal werkenden en 69% van de werkenden heeft een vast contract. Het aantal werkenden met een vast contract is $1,25/16 \times 69 = 5.390.625$.

- 3.15 a. Door het grote aantal personeelsleden zijn de kosten van ziekteverzuim voorspelbaar (de wet van de grote getallen). Verzekeren zou deze kosten slechts opdrijven. Bij kleine bedrijven is het ziekteverzuim onvoorspelbaar. Als bijvoorbeeld van drie werknemers er een langdurig ziek is, leidt dit tot een productieverlies van een derde, terwijl de kosten niet afnemen. Kleine bedrijven kunnen deze hoge verzuimrisico's niet dragen.
- b. Door het financiële risico bij de werkgever te leggen krijgt deze een prikkel het ziekteverzuim terug te dringen, bijvoorbeeld door het zorgen voor betere arbeidsomstandigheden.
- c. Bij een flexibel contract loopt de werkgever niet het risico nog twee jaar het loon te moeten betalen bij ziekte. Het risico dat eigenlijk was bedoeld voor de werkgever komt te liggen bij de werknemer. De werkgever heeft het afgewenteld op de werknemer.
- d. Investeringsrisico in menselijk kapitaal. De werkgever hoeft geen werknemers te scholen, omdat de zzp'er de benodigde vakkennis al in huis heeft. De werkgever loopt dus minder risico, want scholing van een werknemer wil nog niet meteen zeggen dat die werknemer alles kan.

Hoofdstuk 4 De arbeidsvoorwaarden

- 4.1 a. • 3,5% meer loon.
• 0,5% hogere eindejaarsuitkering.
• een betere beloning van jonge chauffeurs.
- b. Afspraken over sociale veiligheid voor chauffeurs.
- c. Stakers willen publieksvriendelijk actie voeren om de publieke opinie mee te krijgen. Hun doel is de werkgevers te raken en niet de reizigers.
Of: De stakers willen het sociale leven niet ontwrichten, om te voorkomen dat de rechter de staking verbiedt.
- d. Bij een krappe arbeidsmarkt. Werkgevers kunnen dan moeilijk aan personeel komen. Werkgevers zullen eerder tegemoet komen aan de eisen van hun personeel uit angst dat het personeel vertrekt naar de concurrent.
- 4.2 a. Geen vakbondslid worden is Tims dominante strategie. Dat geeft de hoogste uitbetaling, ongeacht wat andere werknemers kiezen: $\text{€ } 50 > \text{€ } 35$ en $\text{€ } 0 > -\text{€ } 15$.
- b. Als iedereen de dominante strategie volgt, wordt niemand vakbondslid, is er geen vakbond en heeft niemand voordeel. De werknemers weten dat als iedereen lid wordt (samenwerking) de opbrengst hoger zou zijn, maar ze kiezen niet voor samenwerking omdat ze uitgaan van hun eigen belang. De samenwerking komt daarom niet tot stand.
- 4.3 a. De vakbonden krijgen veel macht en kunnen hogere lonen afdwingen. Dat gaat ten koste van de winst.
- b. De keuzevrijheid van individuele werknemers wordt beperkt en het lidmaatschap kost geld.

4.4 a.

omschrijving

1.	kan een (bedrijfstak-)cao doen gelden voor alle bedrijven (en dus werknemers) in een bedrijfstak	minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid
2.	treedt op namens vragers op de arbeidsmarkt	werkgeversbond
3.	overlegorgaan voor de sociale partners	stichting van de arbeid
4.	instituut dat de regering adviseert	sociaal economische raad (SER)
5.	instituut dat de economie voorspelt	centraal planbureau (CPB)
6.	vertegenwoordiger van het aanbod van arbeid	vakbond

- b. Als algemeen verbindend verklaren wordt afgeschaft, hoeven bedrijven die geen lid zijn van een werkgeversbond zich niet aan de bedrijfstak-cao te houden. Zij kunnen lagere lonen afspreken met hun werknemers dan in de bedrijfstak-cao is overeengekomen. Daardoor kunnen de loonverschillen toenemen.

- 4.5 a. • Lage transactiekosten. De werknemer hoeft niet zelf te onderhandelen maar laat dit over aan professionele krachten die daarin zijn gespecialiseerd. Dit bespaart de werknemer tijd en geld.
- Gelijke behandeling voor alle werknemers die onder de cao vallen. Werknemers kunnen erop vertrouwen dat ze niet worden achtergesteld bij andere werknemers.
- Rechtsbescherming. De cao heeft een wettelijke status zodat beide partijen het naleven van de cao-afspraken kunnen afdwingen.
- b. • Lage transactiekosten. De werkgever hoeft niet zelf met elke werknemer afzonderlijk te onderhandelen. Dit bespaart tijd en geld.
- Zekerheid. Gedurende de looptijd van de cao heeft de onderneming zekerheid over de hoogte van de lonen. Er zal geen plotselinge stijging van de lonen optreden.
- Arbeidsrust. Zolang de cao loopt, mag er niet gestaakt worden voor betere arbeidsvoorwaarden.
- c. Bij een bedrijfstak-cao betalen alle bedrijven in de bedrijfstak hetzelfde loon. Het is voor concurrenten niet mogelijk goedkoper te produceren door lagere lonen te betalen.

4.6 a.

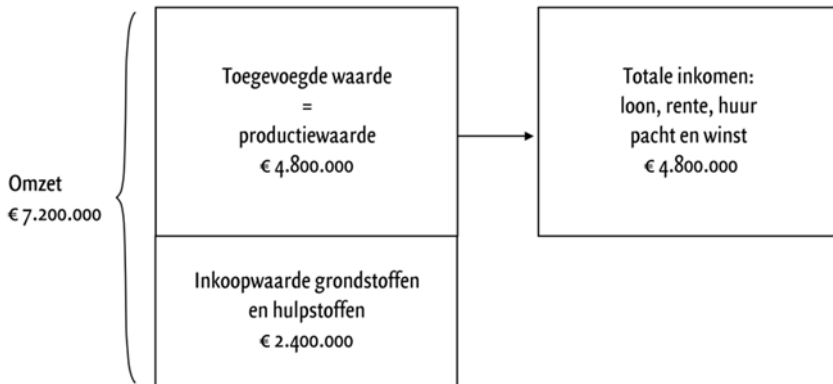
productiefactoren	naam beloning	bedrag beloning (€)
arbeid	loon	€ 3 miljoen ($40 \times € 75.000$)
kapitaal	rente en huur	€ 900.000 ($600.000 + 300.000$)
ondernemerschap	winst	

b. Loon en winst.

4.7 a/b.

Bike BV in 2013	bedrag (€)	aandeel van elke inkomenscategorie in procenten van de toegevoegde waarde.
omzet	€ 7.200.000	
inkoopwaarde grondstoffen en hulpstoffen	€ 2.400.000	
toegevoegde waarde = productiewaarde	€ 4.800.000	100%
rente	€ 600.000	12,50%
huur	€ 300.000	6,25%
loon	€ 3.000.000	62,50%
winst	€ 900.000	18,75%

4.8 a/b

- 4.9 a. Arbeidsproductiviteit = productie/aantal werknemers = $4,8 \text{ miljoen} / 40 = € 120.000$.
 b. Arbeidsproductiviteit (€ 120.000) > Loon (€ 75.000).
 NB: het bedrag van € 75.000 is te vinden aan het begin van paragraaf 4.3.
 c. Loonkosten per product = totale loonkosten/aantal producten = $3.000.000 / 12.000 = € 250$.
 d. Met minder dan 10%. De kostprijs bestaat niet geheel uit loonkosten, er zijn ook andere kosten.
- 4.10 a. Productiewaarde = omzet – inkoopwaarde grondstoffen en hulpstoffen.
 Omzet = $125 \times 200.000 = € 25 \text{ miljoen}$.
 Grondstoffen en hulpstoffen = $125 \times 80.000 = € 10 \text{ miljoen}$.
 Productiewaarde = $25 - 10 = € 15 \text{ miljoen}$.
 b. Zie kolom 1.
 Loon = $200 \times 60.000 = € 12 \text{ miljoen}$. Winst = $15 - 12 = € 3 \text{ miljoen}$.
 Loonkosten per woning = $12 \text{ miljoen} / 125 = € 96.000$.
 c. Productie stijgt met $5 / 125 \times 100\% = 4\%$. Omdat het aantal werknemers gelijk blijft, stijgt de arbeidsproductiviteit (de productie per werknemer) ook met 4%.

d. Zie kolom 2.

	1		2		3	
	Uitgangssituatie		Arbeidsproductiviteit +4%: loon blijft onveranderd		Arbeidsproductiviteit +4%: loonstijging 4%	
	in €	in %	in €	in %	in €	in %
productiewaarde	15.000.000	100	15.600.000	100	15.600.000	100
- loon	12.000.000	80	12.000.000	77	12.480.000	80
= winst	3.000.000	20	3.600.000	23	3.120.000	20
loonkosten per woning	96.000		92.308		96.000	

- e. Het loonaandeel is gedaald en daardoor is het winstaandeel gestegen.
 f. De loonkosten per woning dalen door de gestegen arbeidsproductiviteit.
 g. Zie kolom 3.
 h. Als de loonstijging gelijk is aan de stijging van de arbeidsproductiviteit blijft het loonaandeel gelijk.
 i. Gelijk gebleven. Omdat de lonen even hard stijgen als de arbeidsproductiviteit blijven de loonkosten per woning gelijk.

- 4.11 a. De stijging is $(135 - 132)/132 \times 100\% = 2,3\%$.
 b. $(144 - 148)/148 \times 100\% = -2,7\%$. De prijzen dalen met 2,7%. Het deflatiepercentage is 2,7%.
 4.12 a. $105/103 \times 100 = 101,94$. De stijging van het reële loon is 1,94%.
 b. $100/220 \times 100 = 45,45$. De koopkracht daalt met $100 - 45,45 = 54,55\%$.
 4.13 a. Stijging productiewaarde = $(103 \times 102)/100 = 105,06$. De loonruimte is 5,06%.
 b. Het loonaandeel in de productiewaarde stijgt omdat de loonstijging (6%) groter is dan de loonruimte (5,06%).
 4.14 a. Bij een krappe arbeidsmarkt. Bij een krappe arbeidsmarkt hebben bedrijven moeite om aan personeel te komen. Om personeel te behouden, zullen ze iemand bijvoorbeeld een bonus geven.
 b.

kenmerk van de loonstijging	naam
geldt voor alle werknemers die onder de cao vallen, gebaseerd op de prijsstijging.	prijscompensatie
geldt voor alle werknemers die onder de cao vallen, gebaseerd op de stijging van de arbeidsproductiviteit.	initiële loonstijging
geldt niet voor alle werknemers.	incidentele loonstijging

- 4.15 Primair: loonsverhoging van 15 procent.
Secundair: minder werkdruk en meer mogelijkheden van bijscholing.
- 4.16 a. Loonkosten per cliënt per week $500/40 = € 12,50$.
b. De loonkosten per koelkast $= 500/5 = € 100$.
c. Loonkosten per cliënt per week worden $550/40 = € 13,75$.
De loonkosten per koelkast worden $550/6 = € 91,67$.
d. De verhouding daalt. De kostprijs van een koelkast daalt waardoor de verkoopprijs wordt verlaagd. In de verpleging stijgt de kostprijs waardoor het verpleegtarief wordt verhoogd.
e. Loonstijgingen die niet gepaard gaan met stijgende arbeidsproductiviteit leiden tot een stijging van de loonkosten per product. Hierdoor stijgen de tarieven in de gezondheidszorg.
f. Bij het werven van personeel moet de overheid concurreren met de particuliere sector. Als de overheid geen marktconforme beloning kan bieden, gaan de beste werknemers naar de marktsector. De dienstverlening van de overheid kan hierdoor verslechteren.
- 4.17 a. Variabele beloning. De prestaties zijn vrij eenvoudig te meten, zowel de kwantiteit als de kwaliteit.
b. De vakbonden vinden het aantal bekeuringen een slechte maatstaf voor de beoordeling van de prestaties van een politieagent. De nadruk op bekeuringen kan ten koste gaan van de veiligheid in de maatschappij.
- 4.18 a. Managers die minder verdienen dan gemiddeld zijn ontevreden en eisen een hogere beloning. Als die eis wordt ingewilligd, stijgt de gemiddelde beloning waardoor andere managers onder het gemiddelde zakken. Die groep eist dan weer een hoger loon, enzovoort.
b. De aandeelhouders, zij geven het management opdracht aandeelhouderswaarde te creëren.
c. Managers zijn verzekerd van een vaste beloning. Ze kunnen wel meer krijgen, maar niet minder. Om bonussen in de wacht te slepen, kunnen ze te hoge risico's nemen zonder afgestraft te worden als het misgaat.

Hoofdstuk 5 Werkloosheid

- 5.1 a. De bijstandsuitkering, officieel de Participatiewet geheten.
b. De duur neemt toe. Wie langdurig werkloos is gaat van de WW naar de bijstand. Blijkbaar verlaten steeds meer werklozen de WW en die komen in de bijstand.
- 5.2 a. Niet, jonger dan 15.
b. Niet, hij heeft een baan.
c. Wel.
d. Niet. Ze is niet direct beschikbaar.
e. Wel.
- 5.3 a. • Jongeren worden als eerste ontslagen omdat ze nog geen vaste baan hebben.
• Jongeren komen moeilijker aan betaald werk omdat ze geen ervaring hebben.
b. De correctie waarvan in het artikel sprake is wordt veroorzaakt door een ontwikkeling aan de aanbodkant van de arbeidsmarkt. Na deze correctie valt de werkloosheid lager uit dan voor deze correctie.
Dat jongeren in een periode van laagconjunctuur eerder kiezen voor een vervolgopleiding is een voorbeeld van een ontmoedigingseffect. Omdat jongeren voor deze vervolgopleiding lenen is sprake van *intertemporele ruil*.
- 5.4 a. Land A.
b. Land A.
c. $(12/2) \times 1$ miljoen = 6 miljoen mensen.
d. 1 miljoen personen.
e. Land A. Er worden veel werknemers ontslagen en na korte tijd weer aangenomen.
- 5.5 Als de arbeidsbemiddelaar sneller over meer informatie beschikt ten aanzien van de situatie op de arbeidsmarkt, kan hij vraag en aanbod sneller met elkaar in overeenstemming brengen. De zoektijd tussen twee banen wordt dan kleiner en schoolverlaters zullen sneller aan een baan komen.
- 5.6 a. Docenten Duits in het westen van het land krijgen een hoger loon aangeboden omdat er daar een tekort is. Docenten Duits in het oosten van het land krijgen een lager loon omdat er daar een overschot is.
b. Door een grotere arbeidsmobiliteit zullen werkloze docenten Duits in het oosten van het land in het westen van het land gaan lesgeven. Werkloze docenten in het oosten krijgen een baan in het westen waardoor de natuurlijke werkloosheid daalt.
c. Een kortdurende uitkering dwingt de werkloze om intensiever te zoeken naar werk en om sneller een baan te accepteren, ook al voldoet die niet aan zijn wensen. Door de werklozen op deze manier financieel te prikkelen kan de overheid de arbeidsmobiliteit vergoten.

- 5.7 a. Aan de aanbodkant. Vakbonden vertegenwoordigen de werknemers, de aanbieders van arbeid.
- b. Door het minimumloon wordt het loon aan de onderkant van de arbeidsmarkt hoger. Door het hogere loon neemt de vraag naar arbeid af omdat sommige bedrijven de werknemers te duur vinden in vergelijking met de arbeidsproductiviteit. Het aanbod daarentegen neemt toe, omdat het hogere loon werken aantrekkelijker maakt. Het grotere verschil tussen vraag en aanbod betekent een toename van de werkloosheid.
- 5.8 a. Het verschil tussen de ontslagvergoeding van oudere en jongere werknemers verdwijnt. Daarmee verdwijnt voor werkgevers een reden om oudere werknemers te weigeren.
- b. Een tijdelijk contract is eigenlijk bedoeld als een lange proeftijd, om werkgever en werknemer aan elkaar te laten wennen. Als het wederzijds bevalt wordt het contract vast. Nu gebruiken werkgevers tijdelijke contracten om zich te kunnen onttrekken aan ontslagbescherming en risico's van ziekte en arbeidsongeschiktheid.
- 5.9 Als de overheidsbestedingen toenemen, geeft de overheid bijvoorbeeld meer geld uit aan ambtenarensalarissen. Dat leidt tot meer koopkracht en minder werkloosheid. Ook zullen meer overheidsbestedingen leiden tot meer overheidsinvesteringen. Daardoor neemt de productie bij de bedrijven toe en daalt de conjuncturele werkloosheid.
- 5.10 a. De toename van de bezettingsgraad houdt in dat de productie toeneemt. De constante kosten kunnen over meer producten worden verdeeld, zodat deze per product lager uitvallen. Lagere kostprijzen bij gelijkblijvende verkoopprijzen betekent hogere winstmarges. Omdat de afzet groeit zullen de winsten sterk toenemen.
- b. Gedurende de looptijd van een cao zullen de lonen niet stijgen ondanks de verkrappende arbeidsmarkt. Als gevolg van deze loonstarheid blijven de loonkosten per product laag. Dit is gunstig voor de winstmarges. De winsten kunnen daardoor oplopen.
- 5.11 • Het verhogen van de belastingen, bijvoorbeeld de inkomensheffing. Het besteedbaar inkomen daalt waardoor de particuliere consumptie afneemt. Of het verhogen van de winstbelastingen voor bedrijven, dit remt de particuliere investeringen.
- De overheid kan haar eigen bestedingen verminderen, door bijvoorbeeld infrastructurele projecten uit te stellen.

- 5.12
1. Structuurwerkloosheid.
 2. Conjunctuurwerkloosheid.
 3. Frictiewerkloosheid.
 4. Structuurwerkloosheid.
 5. Structuurwerkloosheid.
- 5.13
- a. In 2007 en 2008. De levertijd van vrachtauto's is lang wat wijst op veel vraag naar vrachtauto's ten opzichte van de productiecapaciteit.
 - b. In 2009 en 2010. Een deel van het personeel is overbodig geworden en DAF zou deze werknemers willen ontslaan.
 - c. De vraag naar vrachtauto's is conjunctuurgevoelig omdat in slechte economische tijden de aanschaf van nieuwe vrachtauto's uitgesteld kan worden.
 - d. De verwachting is dat de vraag naar vrachtauto's binnen niet al te lange tijd weer zal aantrekken. DAF heeft dan goed geschoold en ervaren personeel nodig. Die zijn dan nog gemakkelijker beschikbaar voor DAF omdat ze nog voor een deel in dienst zijn. Nieuw personeel zoeken en opleiden is tijdrovend en duur.